

1957 års student

Vår bästa minnen 1957 års student

Göran Hermerén
Ystadstudenter jubileum
Ystad 19 maj 2007

Ärade åhörare,

För ett halvt sekel sedan satt jag och mina klasskamrater i denna aula, rosenkindade, späda, med förhoppningsfull blick, längtande efter kvällens festligheter. För ett kvarts sekel sedan satt jag och mina klasskamrater också i denna aula, och lyssnade till Kurt Jeppsson, den siste "ensamrektorn" på skolan, och till någon som tagit studenten för femtio år sedan. Tiden går fort, och lyckligtvis kommer man inte ihåg alla tal man hört – ni som sitter här kan söka tröst i båda dessa förhållanden.

Det känns märkvärdigt att stå här i denna talarstol där jag sett min far stå så många gånger under så många år. Jag har blivit ombedd att under omkring 20 minuter reflektera högt omkring fyra-fem frågor om hur stan, skolan och lärarna var för femtio år sedan och hur jag uppfattade detta. Jag antog utmaningen i ljuset av den danske filosofen Sören Kierkegaards påpekande att det vi har bakom oss har vi också framför oss, eftersom vi har det inom oss.

Men innan jag försöker besvara dessa frågor, skall jag säga några ord om läget i maj 1957 – det tror jag är nödvändigt för att förstå de svar som kommer att ges på frågorna. Alltså:

Vad hände i maj 1957?

President Eisenhower accepterade det sovjetiska förslaget om en delvis demilitariserad zon i Europa (kalla kriget pågick fortfarande)

Britterna sprängde sin första vätebomb i Stilla havet nära Jul-öarna. En häftig debatt utbröt om H-bomben (vätebomben), där filosofen och nobelpristagaren Russell och andra framträdande forskare engagerade sig.

Brittiska fartyg fick på nytt färdas genom Suezkanalen, och den bensinransonering som infördes under Suezkrisen upphävdes.

Ingemar Johansson behöll EM-titeln i tungviktsboxning genom att besegra engelsmannen Henry Cooper. Ingo blev ju senare världsmästare.

Riksdagen beslöt att folkomröstning skall hållas i pensionsfrågan och att åldersgränsen för spritköp skulle höjas från 18 till 20 år.

VAD HADE HÄNT TIDIGARE UNDER VÅR SISTA TERMIN, OCH HUR MYCKET FÖRSTOD VI AV DETTA?

Det sista är lätt att svara på, åtminstone för egen del: inte mycket.

Sex stater i Rom undertecknade den 25 mars ett fördrag som lade grunden till den europeiska ekonomiska gemenskapen EEC och den europeiska atommyndigheten EURATOM för fredlig användning av kärnkraft. 10 år senare slogs kol- och stålunionen, EEC och EURATOM samman till EG, sedermera EU.

Betydelsen av detta var det få som då anade, liksom att Sverige i framtiden skulle bli medlem i EU – och att Bryssel, där jag nu är varje månad, och ibland flera gånger i månaden, skulle få en politisk funktion och betydelse i Europa liknande Washingtons i USA.

Tidigare i samma månad, den 5 mars, hade Sverige vunnit VM i ishockey i Moskva – det förstod i alla fall de flesta av oss killar betydelsen av. Tumba, Norrlandsexpressen Nisse Nilsson, Roland "honom"

Stoltz, Lasse Björn kände vi ju alla väl till, och Lasse Björn hade till och med varit i Ystad med Djurgården och spelat mot Pandora.

Det vi också förstod något av var uppståndelsen kring Agnar Mykle och hans bok *Den röda rubinen*, som åklagaren i mars 1957 beslutade skulle tas i beslag som otuktig. Upplagorna sköt naturligtvis genast i höjden.

Kalla kriget rullade på, med anklagelser och avslöjanden av agenter på båda sidor. Sovjet inledde den 26 mars en intensiv not- och presskampanj mot Norden.

ATP (allmän tilläggspension) – debatten började, tre linjer skisserades, som man sedan kom att intensivt diskutera i media och folkomrösta om.

Tidigare hade Knäpp upp-revyn turnerat i landet och Povel Ramels "Naturbarn" och Brita Borgs "Fat Mammy Brown" hade blivit landsplågor.

Den första av de fyra frågor jag blivit ombedd att tänka högt kring är:

Hur var skolan då?

Den frågan kan jag inte besvara. Det jag möjligen kan tänka högt kring är: hur tror jag nu att jag då uppfattade skolan. Tyvärr måste man räkna med flera problem: dimmigt minne, rationaliseringar, och många felkällor. Mitt dominerande intryck idag är att man – och här talar jag för mig själv enbart – tog så mycket för givet. Jag tror och hoppas att dagens studenter skiljer sig fördelaktigt från oss i det avseendet.

Vi var inte heller så internationellt orienterade då som många av oss senare blev, och som jag tror dagens studenter är i ännu högre grad. Vi hade inte samma möjligheter att resa, helt enkelt. Vi sjöng inte: "sjung om studentens lyckliga far", som man kanske gör idag. För vi var väl alla övertygade att skolan och studentexamen var vägen till ett arbete, möjligen via studier i Lund. Vi klämde därför i med: "sjung om studentens lyckliga dar"; och vi var nog övertygade om att det var så det var.

Några uppenbara skillnader mellan då och nu illustreras av morgonsamlingarna och ordningsreglerna.

Varje dag inleddes av en morgonsamling här i aulan. Kristendomslärarna delade på detta, och de hade ett par morgonsamlingar i veckan var. De började, om jag minns rätt, 7.45 och pågick en kvart. Klockan 8 började sedan lektionerna. Det gällde att komma i tid, för dörrarna till skolan låstes sedan, så man kunde inte smita in om man kom för sent. Enda chansen var att passa på när dörrarna låstes upp för att släppa ut dem som skulle ha gymnastik första timmen. Hade man tur, kunde man smita in då utan att bli haffad av vaktmästaren.

De ordningsregler jag tänker på rådde fram till femtioalet och därmed under större delen av den tid vi gick på skolan. Ordningsreglerna fanns tryckta i skolkatalogerna och de är också omtryckta i Ystads historia del IV, som även ger en fyllig bild av de skolreformer som diskuterades vid denna tid. Det bör också sägas att problemlandskapet – bakgrunden till ordningsreglerna – var annorlunda än idag.

Såvitt jag vet fanns inga drogproblem i Ystad då. Det värsta som kunde hända var att någon drack för mycket sprit på skoldanser eller andra fester och fick hjälpas hem. Ystad var fortfarande en liten småstad. De problem som gestaltades i filmen "Marianne", som handlade om storstadsungdom på glid och som visades i Ystad några år innan vi tog studenten och debatterades även i Ystads Allehanda, kändes rätt avlägsna – även om det någon gång hände att gymnasister i Ystad fick barn innan de tagit studenten.

Hur som helst, dessa ordningsregler verkar idag vara hämtade från en annan planet. Vi tog väl ingen större skada av dessa regler. Att det hela ändå i praktiken fungerade någorlunda rimligt beror väl till en stor del på att lärarna och rektorn ibland blundade med både det ena och det andra ögat. Men inte alltid, vilket en och annan här närvarande säkert kan intyga.

Vi sitter nu och tittar på Gerhard Wihlborgs målning som skildrar ett antal elever med lärare på exkursion vid Kåsebergatrakten. De visar hur eleverna var – och skulle vara – klädda, vilket framgår av ordningsreglerna. Ystads HAL ordningsregler (med många konjunktiver!) inleds nämligen på följande sätt:

Varje läroverkets lärjunge åligger att

2. att under läsåret bära den vid läroverket antagna skolmössan;
3. att icke utan i bestämt och behövt ärende vistas ute på gator och offentliga platser sent om aftnarna (under månaderna november-mars icke efter kl 9, under läsårets övriga månader icke efter kl 10);
- 5.a) Allt vistande å värdshus, källare, biljarder, kaféer, där vin serveras eller biljard finnes, samt andra dylika ställen vare lärjunge förbjudet utom i de särskilda fall, då rektor finner skäligt att från denna föreskrift medgiva undantag;
- b) tobaksrökning utom hemmet eller bostaden vare lärjunge förbjuden, men inom hemmet tillåten, endast om han har sina föräldrars, eller, om de är avlidna, sin målsmans tillstånd, vilket vid anfordran bör för rektor uppvisas.
- c) allt spel med kort eller tärning vare lärjunge förbjudet, såvida det icke sker i hans föräldrars eller målsmäns närvaro —
- d) åstundar lärjunge att utan föräldrars eller målsmans sällskap bevista allmänna nöjen, begäre rektors tillåtelse.

Hur var stan?

Ystad hade då omkring drygt 13000 invånare. Borgmästaren Hans Johansson, Ystads siste, residerade på andra sidan torget, mitt emot skolan. Östergatan var inte gågata men var då liksom nu det centrala stråket, "ströget", där man flanerade bland bilar och cyklister. Claes Persson hade ännu inte satt färg på staden.

Men hur fungerade och upplevdes Ystad vid denna tid? Hur tror jag nu att jag då uppfattade stan?

Det fanns en stark social kontroll, som i alla småstäder; och det var svårt att vara anonym. Detta var inte enbart negativt utan gav också en viss trygghet – ingen lämnades i regel ensam att gå under. Många visste vem rektors, borgmästarens och läroverkslärarnas barn var. Mycket dimma på höstarna, fin sommarstad – men då var jag aldrig här, eftersom vi hade sommarställe i Nordvästskåne. Jag minns att jag någon gång reflekterade över likheterna mellan Ystad och Wadköping, Hjalmar Bergmans Örebro alltså.

På båda ställen fanns flera samhällen i samhället som hade rätt liten kontakt med varandra, regementet och den militära eliten med majorer, kaptener och löjtnanter, som levde sitt sociala liv rätt mycket för sig; lärarna med akademisk bakgrund, som umgicks sinsemellan, åtminstone vissa; läkarna på sjukhuset som utgjorde en grupp för sig; och borgerskapet och köpmännen med familjerna Kemner, Schultz, Bjurström, Björnberg, Borg, konsul Larsson och några till.

Enstaka kontakter över gränserna mellan dessa grupper fanns naturligtvis, men jag har inget intryck av att de var många. Det fanns också många original med färgstarka öknamn. Frisören Nilsson i Apgränd, där jag ofta klippte mig, kallades Ap-Nilsson; den magre reklamtecknaren Kalle Lindblad kallades Kalle Skelett. Dödgravaren, historieberättaren och revyplanisten "Knutan" (Knut Larsson) var en annan färgstark profil, liksom grönsakshandlaren "Straits" på Norregatan osv. I stort sett alla lärare hade naturligtvis öknamn, fast jag kommer bara ihåg några: Laban (Bernhard Gustavsson), Molly (Alf Lindstedt), Gurkan (Birger Sjöberg), Åsnan, Jolly Bob, Caligula, Hossan, Kabusagiraffen,
Vad berörde 1957 års studenter?

Jag har försökt leta upp gamla fotoalbum och anteckningsböcker, klippböcker från den tiden för att friska upp mitt minne. Jag är visserligen en samlare men tyvärr ingen bokhållartyp, så jag har inte sådan ordning i mina papper att jag lyckades. Jag ville se om det fanns någon avspiegling av vad som hände utanför Ystad, men jag är inte säker på det. Jag tror vi ännu mer än dagens studenter – för

säkerhets skull får jag tala för mig själv – hade en rätt begränsad kontakt med vad som hände ute i stora världen.

De mera bildade i min klass, och de var för det mesta flickorna (Tove och hennes vänninor), läste böcker och hade lite koll på litteratur, inte minst på Hjalmar Gullberg, Gunnar Ekelöf, Erik Lindegren och andra poeter. (Tidigare studenter, några år äldre än vi, hade startat en litterär förening på skolan. Men jag kommer ihåg att den gick i graven och att detta tillkännagavs i Ystads Allehanda med en regelrätt begravningsannons, undertecknad av de närmast sörjande, till vilka hörde Lennart Nilsson, "Ida" (som var en man: Jan Olof Olsson, om jag minns rätt). Hedeniusdebatten om tro och vetande, och även Russells intellektuella och filosofiska essäer tror jag berörde en del av oss i alla fall, liksom kalla kriget på något dunkelt sätt, möjligen också den gryende debatten om tredje ståndpunkten.

Suezkrisen och det följande kriget i den regionen liksom Ungernrevolten 1956 måste rimligtvis ha skakat om oss. Det skrevs naturligtvis om både Ungern och Suez i Ystads Allehanda. Som en kuriositet kan nämnas att den 13/10 1956 skrev Carl Gustaf Appelgren en insändare i YA angående medborgartåget för Ungern att den röda fana han bar vid detta tillfälle "var den ena av Frivilliga brandkårens två kårfanor, och saknar därför varje spår av politisk anknytning".

Alltså: Vad berörde 1957 års studenter?

Det svaret måste också vara personligt, för jag kan bara tala för mig själv. Den världsbild vi hade var i alla händelser i mitt fall ännu mer begränsad än den är nu.

För min del var det jazz, idrott, konst och vissa ämnen i skolan som jag råkade intressera mig för. Jag tror jag hade en dimmig uppfattning om det mesta, men när Lars Gulin, Stan Getz och Bert Dale kom till stan – de spelade bl.a. i den här aulan, då var man berörd – liksom vid besöken hos den legendariske skivhandlaren och basisten Sture Dahlström på Östergatan, sedan berömd som författare i Jack Kerouac- och beatniktraditionen.

Detsamma gäller Birdland show, som turnerade vid denna tid i Stockholm och Köpenhamn, där jag och några jazzentusiaster från Ystad hörde MJQ med John Lewis, Milt Jackson, Percy Heath och Conny Kay, och framför allt Miles Davis, Lester Young och Bud Powell, de båda senare huvudfigurer i den oförglömliga filmen 'Round about Midnight' med Dexter Gordon, tenorsax.

När Ystads andra tidning, Aurora, lades ner den 31 december 1957, minns jag att detta var något som diskuterades intensivt, i varje fall av en del av oss. Vad skulle hända med deras färgstarka journalister: Thomasson och andra? Någonstans hemma har jag sista numret av denna tidning.

Tanken på sociala orättvisor, klasskillnader, politiskt engagemang var nog annars tyvärr främmande för många av oss – i mitt eget fall tror jag inte jag hade någon särskilt insikt om detta. Det positiva med denna bristande insikt var att man inte fäste sig vid vad klasskamraternas föräldrar var, bara kompisarna var trevliga, reko, kunde spela bridge eller fotboll, delade ens intressen för jazz eller så. Om de var busschaufförer, trädgårdsmästare eller borgmästare spelade inte någon roll. Jag kan inte erinra mig att vi någon gång diskuterade Marx bland mina kamrater, men jag kan mycket väl minnas fel.

Femtioalet var väl också en tid som i konst och litteratur karakteriserades i högre grad av fokus på form än på innehåll. Hjalmar Gullbergs Terziner i okonstens tid kom vid denna tid (1958), och konkretiserna slog igenom i Sverige under 50-talet. 1968, då studentexamen avskaffades, och 68-rörelsen låg långt fram i tiden.

Vilka lärare betydde något mitt och andras framtida val av studier, yrkesval?

Lärarna hade en helt annan ställning då än vad jag tror de har nu, en del av de äldre lektorerna var original och tillät sig saker som knappast skulle passera idag.

Till de lärare som jag minns (av ganska olika anledningar, vill jag understryka) hör den mångsidige adjunkten i bl a latin och svenska Birger Blomqvist, som vi latinare hade som klassföreståndare; historikern rektor Karl-Erik Löfqvist, som vi hade någon gång som vikarie för någon kollega, rättvis,

sträng, allmänt respekterad, med glimten i ögat; adjunkten i bland annat svenska Åke Nilsson; revisorn och adjunkten Sven-Erik Hemne, vars son jag var klasskamrat med under några år; den lärde men lite oberäknelige och fruktade lektorn i latin och grekiska Carl Eric Holm; den jovialiska och allmänt omtyckta adjunkten i engelska och tyska Solveig Larsson, samt den aristokratiske och excentriske, något koleriske lektorn i bl a historia Åke Essén, lysande berättare med monokel.

Essén hade en enastående förmåga att dra upp de stora linjerna i historien och att levandegöra samband mellan händelser av olika slag. Han skrev också en elegant och spirituell bok om mat och vin, "12 kring bordet". Den fick en fin recension i Ystads Allehanda, men Essén var mycket förargad – inte för recensionens innehåll utan för att den hade skrivits av en gymnasist, om jag inte minns fel av YA redaktören Orvar Nilssons son Lennart. En gång kom lektor Essén in i klassen in med mörk uppsyn och ropade "Det går en mordbrännare lös på skolan!" Man kunde höra en knappål falla till golvet. Sedan berättade Essén att en kollega, den piprökande lektorn Hilbert Andersson, hade hängt sin rock intill hans, lagt pipan i rockfickan utan att kontrollera ordentligt att den var släckt. Två rockar förstördes. Vid nästa lektion berättade Essén att nu hade de försonats, lektor Andersson och han, och de skulle tillsammans gå ut och köpa en ny rock till honom, och Essén tillade med ett glatt leende: "Och det skall min själ inte bli en billig rock!"

Till de lärare vi hade horde också teckningsläraren och skytten Folke Rolf, som organiserade "frivillig teckning", i vilken jag deltog; kristendomsläraren Henning Isberg, präst i Sövestad som körde till skolan på sin moped och ibland tog sina upplevelser under dessa tidiga mopedturer till utgångspunkt för sina morgonbetraktelser i aulan; lektorn i franska och engelska Wilhelm Öfverberg, den snälle adjunkten i fysik Gunnar Linder – och särskilt – Pekka Edfeldt.

Pekka var ju en profil som betydde oerhört mycket för många idrottsintresse. Även den som inte hade någon större naturlig talang för idrott, och jag hörde till dem, i motsats till exempelvis Lennart Wulff, Claes Persson, Jan-Erik Jönsson, Sven Hörtevall (och i tidigare generationer förståss landslagsmannen och tiokamparen Kjell Tånnander) entusiasmerades och tränade. En del av dessa favoritelever kallade Pekka ibland – när han ville få dem att anstränga sig mera – för "Norra Europas lataste". Men hans entusiasm, engagemang och uppriktiga intresse för deras framgångar tog ingen miste på. Vi tog oss ut på idrottsplatsen i Sandskogen för att träna, cyklade dit genom Sahara, som fältet kallades. Även jag kom så småningom att delta i både cykeltävlingar för Vinco och friidrottstävlingar för YIF.

När det gäller lärarna kan man lägga till kemisten och botanikern lektor Alf Lindstedt, Gunnar Dahlström i geografi, lektorn i tyska med det stora skägget Hans T. Nilsson, adjunkten Göta Rasmusson i bl a svenska, vår första klassföreståndare i 15B; adjunkten Nils Åsgrim, som jag vill minnas hade engelska och möjligen latin, adjunkterna Bernhard Gustavsson i matte och Ernst Lagerstedt, som vi hade i engelska. Den senare sade en gång sade till mig efter en mindre lyckad insats på en skrivning: "Du gick upp som en sol och ner som en våt skinnpäl!" Andra lärare vid denna tid var klassikern lektor Cavallin och min far, som var lektor i filosofi, kristendom och historia. Vaktmästaren på skolan var också slöjdlärare. Det blir rätt många lärare som stiger fram ur dunklet, när man gräver i minnet.

Jag tror att min kritik av övertron på pedagogiska kurser grundlades redan under tiden i Ystad. Man blir inte med automatik en bättre lärare för att man lärt sig att inte stå och prata till klassen medan man skriver på svarta tavlan. Läraren skall vara bäst i klassen, han eller hon skall ha kunskaper, entusiasm, engagemang och förmåga att förmedla detta till eleverna, och inte minst kunna se eleverna, hjälpa dem att utveckla sina talanger. Det fanns flera färgstarka personligheter och mycket kvalificerade lärare både bland lektorerna och adjunkterna, Birger Blomqvist t ex, och jag tänker på åtskilliga av dem med glädje. Det fanns också lärare som försökte göra sig populära genom att vara insmickrande, friggjorda och halvekivoka; jag har inget minne av att vi blev särskilt imponerade.

Jag tror emellertid inte – och nu talar jag igen för mig själv – att vi riktigt tänkte på att lärare kunde vara osäkra och pressade, kunde ha sina sorger och besvikelser, sina lik i lasten, liksom glädjeämnen, kort sagt: på att de var människor. Jag tror inte riktigt vi såg dem så – vi såg dem i första hand i deras roller som lärare, med en skoningslös blick för deras svagheter i den rollen, liksom med en gränslös beundran för deras briljans – när den fanns. Ibland var vi grovt orättvisa, vågar jag

påstå, om jag nu skall vara självkritisk. Men några av dem skulle säkert ha varit lyckligare om de inte hade blivit lärare. Jag är inte särskilt stolt över en del av de trakasserier vi utsatte en och annan av dessa lärare för.

Jag vill inte peka ut några lärare som särskilt betydelsefulla för mitt yrkesval. Jag var tidigt intresserad av konst och av en sorts abstrakt tänkande. Bådadera kunde kanaliseras i flera riktningar. Nu blev det för min del filosofi, konsthistoria och senare konst. Miljön hemma betydde väl en del, men det kunde ju också blivit något annat relativt fritt yrke; för ett starkt behov av frihet har jag alltid haft. Jag har inte diskuterat detta med mina klasskamrater, men jag skulle inte bli förvånad om de upplevde situationen på likartat sätt: något akademiskt yrke (exempelvis lärare, läkare, tandläkare, jurist, bibliotekarie, journalist,,...), och att läsa i Lund hägrade för många av oss, men det kunde bli flera inriktningar på studierna.

En del av detta, inte minst våra föreställningar om omvärlden och våra drömmar om framtiden kan bara nödtorftigt förstås och bli begripliga mot bakgrund av en påminnelse om hur världen såg ut då.

En del av dessa föreställningar fick näring genom de olika arrangemang som ägde rum i aulan. Bland annat var Hans Ostelius, globetrottern från Ystad, här i aulan och berättade om sina upplevelser i olika delar av världen. Lennart Strand, den talangfulle men nervige medeldistansaren, som liksom Gunder Hägg och Arne Andersson tillhörde den internationella medeldistanseliten, gästspelade här med föredrag, tack vare Pekka.

Även Riksteatern var här: en replik i en pjäs som jag inte kommer ihåg namnet på och som godtyckligt fastnat i mitt medvetande – kanske därför att jag tyckte det var spännande med ord som kunde vara både substantiv och verb, var "Tie my tie for me, will you, darling!" Jag har inte tänkt på denna replik på många decennier, men nu den dök plötsligt upp i skallen.

Vad hände sedan den närmsta tiden?

Under året efter det att vi hade tagit studenten lyckades sovjetiska vetenskapsmän skjuta upp första jordsatelliten, Sputnik. ATP frågan avgjordes genom omröstning, bondeförbundaren Hedlund lämnade koalitionsregeringen och Erlander bildade en rent socialdemokratisk regering. Camus fick nobelpriset i litteratur. Nästa år var det Pasternak, författaren till Dr Zjivago, som emellertid tvingades avböja priset av sin regering.

Rock and Roll vann alltmer terräng med Elvis Presley som "the king". Några, som Hans Paulsson i vår klass, förstod tidigt Elvis storhet. Det var världsutställning i Bryssel 1958. Sverige tog silver i fotbolls-VM detta år, och Lawrence Durrells Alexandriakvarteten blev en kultbok. Den 1 januari nästa år tog Fidel Castro makten på Kuba och har innehaft den sedan dess. Detta var året då Billie Holliday dog och Ingo blev världsmästare i boxning.

Därmed är vi tillbaka vid utgångspunkten och cirkeln sluter sig. Ystad och Sverige var då i många avseenden något helt annat än idag. Det måste man ha klart för sig när man tar del av minnesfragment för femtio år sedan. Men det har varit spännande och roligt att få vara med om detta, själv ser jag med glädje tillbaka på tiden i Ystad. Det är roligt att se så många klasskamrater och jubilarer här i så god form; och jag är glad att skolan lever framgångsrikt: må den leva, blomstra och växa: vivat, crescat, floreat!